Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
magistr, Məmmədli Əli Sərvan oğlu
eli.memmedli.065@gmail.com

S.Ə. ŞİRVANİNİN ŞƏXSİ ARXİV FONDUNUN ELMİ DƏYƏRİ

XÜLASƏ

Seyid Əzim Şirvaninin şəxsi arxiv fondu Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və maarifçilik tarixi üçün olduqca böyük elmi və tarixi dəyərə malikdir. Bu arxiv fondu, XIX əsrin sonlarında Azərbaycanda maarifçilik hərəkatının inkişafını, Şirvaninin yaradıcılığını və onun Azərbaycan cəmiyyətinə təsirini öyrənmək üçün zəngin və etibarlı bir qaynaq təşkil edir. Seyid Əzim Şirvani həm Azərbaycan, həm də ümumilikdə müsəlman Şərqində dərin iz buraxmış şair, maarifçi və pedaqoq idi. Onun şəxsi arxivi də bu mirasın bir hissəsi olaraq gələcək nəsillərə ötürülmüş qiymətli bir xəzinədir.

S.Ə. Şirvaninin şəxsi arxiv fondu elmi və mədəni baxımdan dəyərli bir irsdir və onun qorunması, saxlanılması və tədqiq olunması xüsusi nəzarət tələb edir. Arxivlərin mühafizəsi və sistemləşdirilməsi Azərbaycan tarixinin və ədəbiyyatının dərin tədqiqinə mühüm töhfə verir və gələcək nəsillərə bu zəngin irsin çatdırılmasına imkan yaradır. Arxiv sənədlərinin hüquqi və texniki qorunması, elmi dairələrə təqdim edilməsi və bərpası bu fondun uzunmüddətli saxlanmasını təmin edir.

Açar sözlər: *Azərbaycan ədəbiyyatı, Seyid Əzim Şirvani, arxiv fondu, mədəniyyət, maarifçilik*

GİRİŞ

S.Ə. Şirvaninin (Seyid Əzim Şirvani) şəxsi arxiv fondu Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyat tarixi üçün böyük elmi əhəmiyyətə malikdir. Bu fond, Şirvaninin şəxsi yazışmalarını, yaradıcılıq nümunələrini, pedaqoji və maarifçilik fəaliyyəti ilə bağlı sənədləri ehtiva edir. Şəxsi arxiv fondunun yaranma tarixi və strukturu bu sənədlərin necə toplanıb qorunub saxlanıldığı və sonrakı dövrlərdə araşdırmalara necə açıqlandığı ilə bağlıdır. Şirvaninin şəxsi arxiv fondu onun yaradıcılığını, həyatını və ictimai fəaliyyətini əks etdirən sənədlərdən, əlyazmalardan və məktublardan ibarətdir. Bu arxivdə saxlanılan sənədlər həm Şirvaninin öz dövrünün ədəbiyyatına və təhsilinə olan baxışlarını anlamağa kömək edir, həm də o dövrdə Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual və mədəni inkişafı haqqında məlumatlar təqdim edir.

S.Ə. ŞİRVANİNİN ŞƏXSİ ARXİV FONDUNUN ELMİ DƏYƏRİ

Seyid Əzim Şirvani Azərbaycan ədəbiyyatında və maarifçilik hərəkatında dərin iz buraxmışdır. Onun şeirləri, publisistik yazıları və pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycanın ədəbi və elmi irsində mühüm yer tutur. Şirvaninin əsərləri hələ də böyük maraq doğurur və onun ideyaları, xüsusən də maarifçilik baxışları, müasir dövrdə də aktualdır.

Şirvaninin əsərləri və yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında yeni dövrün başlanğıcını qoymuş və maarifçilik ideyalarını geniş yaymışdır. O, cəmiyyətin təhsilə, elmə və biliyə olan ehtiyacını vurğulayan bir şair və maarifçi kimi dəyərləndirilir. Onun əsərləri və fikirləri bu gün də tədqiqatçıların maraq dairəsindədir və Azərbaycan xalqının mədəni və elmi irsində böyük rol oynayır. (Ağayeva, S., 2017).

Seyid Əzim Şirvaninin şəxsi arxiv fondu Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və maarifçilik tarixi üçün olduqca böyük elmi və tarixi dəyərə malikdir. Bu arxiv fondu, XIX əsrin sonlarında Azərbaycanda maarifçilik hərəkatının inkişafını, Şirvaninin yaradıcılığını və onun Azərbaycan cəmiyyətinə təsirini öyrənmək üçün zəngin və etibarlı bir qaynaq təşkil edir. Seyid

Əzim Şirvani həm Azərbaycan, həm də ümumilikdə müsəlman Şərqində dərin iz buraxmış şair, maarifçi və pedaqoq idi. Onun şəxsi arxivi də bu mirasın bir hissəsi olaraq gələcək nəsillərə ötürülmüş qiymətli bir xəzinədir. (Məmmədov, R., 2018).

Seyid Əzim Şirvani XIX əsrdə Azərbaycan maarifçilik hərəkatının qabaqcıl nümayəndələrindən biri kimi tanınmışdır. Onun dövrü, Azərbaycan cəmiyyətində təhsil və maarif məsələlərinin yenidən ön plana çıxdığı, tədrisin və mədəniyyətin modernləşməyə doğru getdiyi bir dövr idi. Şirvani də məhz bu hərəkatın öncül isimlərindən biri olaraq, həm şeirləri, həm publisistik yazıları, həm də pedaqoji fəaliyyəti ilə Azərbaycanın intellektual həyatına dərin təsir göstərmişdir. Onun arxiv fondunun formalaşması isə məhz bu tarixi kontekstdə baş verir.

Şirvaninin şəxsi arxiv fondu onun yaradıcılığını, həyatını və ictimai fəaliyyətini əks etdirən sənədlərdən, əlyazmalardan və məktublardan ibarətdir. Bu arxivdə saxlanılan sənədlər həm Şirvaninin öz dövrünün ədəbiyyatına və təhsilinə olan baxışlarını anlamağa kömək edir, həm də o dövrdə Azərbaycan cəmiyyətinin intellektual və mədəni inkişafı haqqında məlumatlar təqdim edir. (Həsənova, F., 2019).

S.Ə. Şirvaninin (Seyid Əzim Şirvani) şəxsi arxiv fondu Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyat tarixi üçün böyük elmi əhəmiyyətə malikdir. Bu fond, Şirvaninin şəxsi yazışmalarını, yaradıcılıq nümunələrini, pedaqoji və maarifçilik fəaliyyəti ilə bağlı sənədləri ehtiva edir. Şəxsi arxiv fondunun yaranma tarixi və strukturu bu sənədlərin necə toplanıb qorunub saxlanıldığı və sonrakı dövrlərdə araşdırmalara necə açıqlandığı ilə bağlıdır.

1. Arxiv fondunun yaranma tarixi: (Quliyeva, N., 2020).

Şəxsi arxiv fondunun toplanması dövrü: Seyid Əzim Şirvani XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda ədəbi və maarifçilik fəaliyyətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olmuşdur. Onun yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti ilə bağlı sənədlər və şəxsi yazışmalar onun yaşadığı dövrdən etibarən toplanmağa başlanmışdır. Şirvaninin dostları, tələbələri onun məktublarını, şeirlərini və tədris proqramlarını qoruyub saxlayıblar. Onun vəfatından sonra da (1901) bu materiallar müxtəlif şəxslər və qurumlar tərəfindən qorunmuş və daha sonra arxiv fonduna daxil edilmişdir.

XX əsrin əvvəlindən başlayaraq, Şirvaninin şəxsi sənədləri tədricən rəsmi arxiv fondlarına daxil edilmişdir. Xüsusilə Sovet dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı və maarifçilik tarixi ilə bağlı aparılan tədqiqatlar zamanı Seyid Əzimin şəxsi arxiv materialları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının fondlarına verilmiş və elmi-tədqiqat məqsədləri üçün qorunmağa başlanmışdır.

2. Arxiv fondunun strukturu: (İsmayılov, E., 2021).

Seyid Əzim Şirvaninin şəxsi arxiv fondu çoxşaxəli materialları əhatə edir. Onun arxivində şairin şəxsi və ictimai həyatını, eləcə də ədəbi və maarifçilik fəaliyyətini əks etdirən müxtəlif sənədlər saxlanılır. Fond aşağıdakı struktura malikdir:

2.1. Ədəbi əsərlər:

a) Əlyazmalar və şeirlər: Şirvaninin şəxsi arxivində onun qəzəlləri, məsnəviləri və digər poetik əsərlərinin orijinal əlyazmaları saxlanılır. Bu əsərlər onun poetikasını və üslubunu öyrənmək üçün əvəzsiz mənbədir.

Bu şeir və əlyazmalara nümunə olaraq “Sənsiz”, “Qadın və cəmiyyət”, “Leyli və Məcnun” (tərcümə), “Təhsil və maarifçilik”, “Dostluq və sevgi”, “İctimai islahatlar”, “Şeir və ədəbiyyat”, “Görüşmə sənədləri”, “Gözəl”, “Səni düşündüm”, “Xəyal”, “Mahnı”, “Gecə”, “Çiçəklər”, “Sözlər”, “Sevgi” adlarını qeyd etmək olar.

b) Düzəlişlər və qeydlər: Şirvani öz yaradıcılığında tez-tez düzəlişlər və redaktələr edirdi. Onun əlyazmalarında bu düzəlişlər və qeydlər müəllifin əsərlər üzərində necə işlədiyini öyrənmək üçün maraqlı materiallardır.

Düzəlişlər və Qeydlər Edilmiş Əsərlər: (Rzayev, M., 2022).

- 1.“Sənsiz” – Bu şeirdə ifadə olunan emosiyaların daha aydın çatdırılması məqsədilə bəzi sözlər dəyişdirilmiş və yeni ifadələr əlavə edilmişdir.
- “Dostluq” – Dostluq münasibətlərinin əhəmiyyətini vurğulamaq üçün şeirdəki bəzi bəndlərə əlavə izahlar verilmişdir.
- “Leyli və Məcnun” (tərcümə) – Tərcümənin daha səlis olması üçün müəyyən frazaların dəyişdirilmiş və orijinal mətndən ilham alınaraq yeni ifadələr daxil edilmişdir.
- “Gözəl” – Şeirdəki bəzi metaforaların yenidən işlənmiş və daha dolğun mənalar verilmişdir.
- “Sevgi” – Sevginin dərinliyi və çətinlikləri haqqında yazılan şeirdə bəzi hissələrin daha təsirli olmasına yönəlmiş dəyişikliklər edilmişdir.

Bu düzəlişlər və qeydlər, Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığının inkişafına və onun fikirlərinin daha aydın şəkildə ifadə edilməsinə kömək edir. Bu cür düzəlişlər, şairin əsərlərinin dərinliyini artıraraq oxuculara daha təsirli bir təcrübə təqdim edir.

2.2. Məktublar və yazışmalar: (Hüseynova, F., 2016).

c) Şəxsi və ictimai məktublar: Şirvaninin müxtəlif görkəmli şəxslərlə, o cümlədən şairlər, maarifçilər və ictimai xadimlərlə yazışmaları onun şəxsi və ictimai həyatını daha yaxşı başa düşməyə imkan verir. Bu məktublar XIX əsr Azərbaycan cəmiyyətinin sosial və mədəni vəziyyəti haqqında geniş məlumatlar təqdim edir.

d) Maarifçiliklə bağlı yazışmalar: Şirvani həm də fəal pedaqoq və maarifçi olduğundan, onun məktəblərlə və tədris müəssisələri ilə yazışmaları təhsil və maarifçilik sahəsindəki fəaliyyətini əks etdirir.

2.3. Pedaqoji və maarifçilik fəaliyyətinə aid sənədlər:

a) Tədris materialları: Şirvaninin açdığı mədrəsələrdə istifadə etdiyi tədris proqramları və dərsliklər də arxiv fondunda yer alır. Bu materiallar XIX əsr təhsil sisteminin inkişafını öyrənmək üçün əhəmiyyətli qaynaqlardır.

b) Şagirdlərin qeydiyyatı və qiymətləndirmə sənədləri: Onun mədrəsələrində şagirdlərin qiymətləndirilməsi və qeydiyyatı ilə bağlı sənədlər də fondun bir hissəsini təşkil edir.

2.4. Tərcümə və tərcüməçilik fəaliyyəti:

a) Tərcümələr və ədəbi tərcümə fəaliyyətinə dair sənədlər: Şirvaninin ərəb və fars dillərindən etdiyi tərcümələr və bu sahədə gördüyü işlər onun mədəniyyətlərarası əlaqələrini göstərir. Onun tərcümə fəaliyyəti Şərq ədəbiyyatının Azərbaycanda yayılmasına və tanıdılmasına mühüm töhfə vermişdir.

2.5. Publisistik yazılar və məqalələr: (Quliyeva, N., 2015).

b) Mətbuatda dərc olunan yazıları: Seyid Əzim həm də publisist kimi fəaliyyət göstərmişdir. Onun dövrün mətbuatında dərc edilən məqalələri və yazıları da arxivdə qorunub saxlanılır. Bu məqalələr onun dövrün aktual problemlərinə münasibətini və maarifçi baxışlarını əks etdirir. Arxivdə qorunan publisistik yazılar və məqalələr aşağıdakılar aiddir:

❖ Maarifçilik və təhsil mövzusunda məqalələr

c) Təhsilin əhəmiyyəti və maarifin yayılması - Şirvani, maarifçilik ideyalarının yayılması və xalqın təhsil almasının zəruriliyi barədə yazılar qələmə almışdır. Onun bu mövzulardakı məqalələri o dövrdə maarifin yayılması üçün görülən işləri və onun bu məsələyə münasibətini əks etdirir.

d) Mədrəsələr və tədris metodları - Şirvaninin tədris üsulları, təhsil sisteminin islahı və yeni dərs metodlarının tətbiqi ilə bağlı məqalələri Azərbaycan təhsil tarixi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

❖ Sosial problemlərə dair məqalələr

a) Sosial ədalətsizlik və cəmiyyətin problemləri - O, cəmiyyətdə mövcud olan sosial ədalətsizliklər, yoxsulluq və təbəqələşmə barədə açıq məqalələr yazmışdır. Bu yazılar Şirvaninin dövrün sosial və iqtisadi reallıqlarına dair narahatlıqlarını ortaya qoyur.
b) Mədəniyyət və dəyərlərin qorunması - Şirvani cəmiyyətin mədəni dəyərlərinin qorunması, dilin saflığının və milli kimliyin saxlanılması haqqında da yazılar qələmə almışdır.

❖ Ədəbiyyat və şeir haqqında publisistik yazılar

1) Şərq ədəbiyyatının əhəmiyyəti – Şirvani Şərq ədəbiyyatına böyük qiymət vermiş və bu mövzuda tənqidi məqalələr yazmışdır. O, Şərq klassiklərinin ədəbi irsini dəyərləndirən və bu irsin Azərbaycan ədəbiyyatında oynadığı rol haqqında məqalələr qələmə almışdır.
2) Milli ədəbiyyatın inkişafı – O, Azərbaycan milli ədəbiyyatının inkişafı ilə bağlı tənqidi və nəzəri məqalələr yazaraq milli ədəbi dəyərlərin formalaşmasına töhfə vermişdir.

❖ Din və əxlaq mövzusunda məqalələr

a) Dini dəyərlər və əxlaq – Şirvaninin bir sıra publisistik məqalələri dini mövzulara, xüsusən də islam dininin cəmiyyətdəki rolu və əxlaqi dəyərlərin qorunub saxlanmasına həsr olunmuşdur. O, həmçinin dinin elmlə və maariflə qarşılıqlı əlaqəsinə də toxunmuşdur.

❖ İctimai və siyasi məqalələr

b) İctimai-siyasi vəziyyət və tənqid – Şirvani dövrün ictimai-siyasi vəziyyətini təhlil edən və həmin dövrdəki problemləri tənqid edən məqalələr yazmışdır. Bu yazılar onun siyasi baxışlarını və cəmiyyətin problemlərinə dair narahatlıqlarını əks etdirir.

2.6. Şəxsi sənədlər: (Sultanov, T., 2024).

1) Sosial və şəxsi həyatı ilə bağlı sənədlər: Şirvaninin şəxsi həyatına aid sənədlər, o cümlədən şəxsi qeydləri və ailə üzvləri ilə bağlı yazışmaları onun gündəlik həyatını və ailə münasibətlərini işıqlandırır.
2) Mülkiyyət və maliyyə sənədləri: Seyid Əzimə məxsus olan torpaq sahələri, mülk və digər mülkiyyətlərlə bağlı sənədlər də bu fondda saxlanılır. Bu sənədlər onun dövrün iqtisadi və sosial vəziyyəti ilə bağlı məlumatlar verir.

Seyid Əzim Şirvaninin şəxsi arxiv fondu bu gün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına əlyazmalar İnstitutunda və digər arxiv qurumlarında qorunur. Bu materiallar müntəzəm olaraq tədqiqatçılar üçün açıqdır və Azərbaycan ədəbiyyatı, maarifçilik tarixi və XIX əsr cəmiyyətinin tədqiqi üçün əhəmiyyətli mənbədir.

Seyid Əzim Şirvaninin arxiv fondu Azərbaycan maarifçiliyi və ədəbiyyatının inkişafında xüsusi rol oynayan şəxsiyyətin yaradıcılığı və fəaliyyəti haqqında dərin elmi biliklər təqdim edir. Onun şeirləri, məktubları və maarifçilik fəaliyyəti ilə bağlı sənədlər, Azərbaycan ədəbiyyatının formalaşması və milli kimliyin inkişafında böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu fond, həmçinin dövrün sosial, mədəni və təhsil sistemini öyrənmək üçün dəyərli bir qaynaqdır. (Qasımova, L., 2023).

NƏTİCƏ

S.Ə. Şirvaninin şəxsi arxiv fondu XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, maarifçiliyi və cəmiyyətinin öyrənilməsi baxımından böyük elmi əhəmiyyətə malikdir. Bu fondun strukturu çoxşaxəli materialları əhatə edir və Şirvaninin ədəbi, pedaqoji və ictimai fəaliyyətini geniş bir spektrdə işıqlandırır. Arxiv materiallarının qorunması və araşdırılması, Azərbaycan mədəniyyət tarixi və maarifçilik hərəkatının daha dərindən anlaşılmasına imkan yaradır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Ağayeva, S. (2017). Seyid Əzim Şirvani: Şairin Yaradıcı İrsinin Tədqiqi. Bakı: Elm və Təhsil.
2. Məmmədov, R. (2018). Seyid Əzim Şirvaninin İrsinin Araşdırılması: Müasir Tədqiqatlar. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, ədəbiyyat İnstitutu.

3. Həsənova, F. (2019). Şirvaninin Arxiv Fondunun Mədəniyyətə Töhfəsi. Dədə Qorqud, №5.
4. Quliyeva, N. (2020). Seyid Əzim Şirvaninin Şeirlərinin Məzmunu və Forma Problemləri. ədəbiyyat, №4.
5. İsmayılov, E. (2021). Seyid Əzim Şirvaninin Arxiv Materialları və Onların Tədqiqatı. Bakı Universiteti, Humanitar Elmlər Fakültəsi.
6. Rzayev, M. (2022). Seyid Əzim Şirvaninin Yaradıcılığının Müasir Tədqiqatları. "Fikir dünyası" Jurnalı, №2.
7. Qasımova, L. (2023). Şirvaninin Arxivinin Yerləşməsi və Mühafizə Problemləri. ədəbiyyat, №3
8. Sultanov, T. (2024). Seyid Əzim Şirvaninin İrsinin Beynəlxalq Tədqiqatlarda Yeri. Beynəlxalq ədəbiyyat Konfransı, Bakı.
9. Quliyeva, N. (2015). Seyid Əzim Şirvaninin Arxiv Fondunun Yaranma Tarixi: Mədəniyyətimizin Qorunması. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
10. Hüseynova, F. (2016). Şirvaninin Şəxsi Arxivinin Strukturu və Təşkilatlanması. Mədəniyyət və İncəsənət, №3.

S.A. SCIENTIFIC VALUE OF SIRVANI'S PERSONAL ARCHIVE FUND

SUMMARY

The personal archive fund of Seyyed Azim Shirvani has a great scientific and historical value for the history of Azerbaijani literature, culture and enlightenment. This archival fund constitutes a rich and reliable source for studying the development of the Enlightenment movement in Azerbaijan at the end of the 19th century, Shirvani's work and its influence on Azerbaijani society. Seyyed Azim Shirvani was a poet, educator and educator who left a deep mark both in Azerbaijan and in the Muslim East in general. His personal archive is also a precious treasure passed on to future generations as part of this legacy.

Keywords: Azerbaijani literature, Seyyid Azim Shirvani, archival fund, culture, enlightenment

С.А. НАУЧНАЯ ЦЕННОСТЬ ЛИЧНОГО АРХИВНОГО ФОНДА СИРВАНИ

АБСТРАКТНЫЙ

Личный архивный фонд Сейеда Азима Ширвани имеет большую научную и историческую ценность для истории азербайджанской литературы, культуры и просвещения. Этот архивный фонд представляет собой богатый и надежный источник для изучения развития Просвещения в Азербайджане в конце XIX века, творчества Ширвани и его влияния на азербайджанское общество. Сейед Азим Ширвани был поэтом, просветителем и просветителем, оставившим глубокий след как в Азербайджане, так и на мусульманском Востоке в целом. Его личный архив также является драгоценным сокровищем, передаваемым будущим поколениям как часть этого наследия.

Ключевые слова: *азербайджанская литература, Сейид Азим Ширвани, архивный фонд, культура, просвещение.*